

Οι απαρχές της ηθικής του επαγγέματος: το παράδειγμα της αρχαίας ιατρικής

Χλόη Μπάλλα

Πανεπιστήμιο Κρήτης,

Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Τομέας Φιλοσοφίας

e-mail: balla@phi.uoc.gr

Θέματα προς συζήτηση/οδηγός περαιτέρω μελέτης:

1. Ιατρική: εμπειρία και τέχνη

M. Frede, "Η εμπειρία στους αρχαίους Εμπειρικούς" *Δευκαλίων* 21/1 (2003): 23-44.

Χλ. Μπάλλα, "Εμπειρία και τέχνη στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Το παράδειγμα της ιατρικής" *Σύναψις* 1 (καλοκαίρι 05): 48-55.

2. Ιατρικό σφάλμα, ιατρική ευθύνη

J. Allen, "Failure and Expertise in the Ancient Conception of an Art", στο T. Horowitz και A.I. Janis επιμ., *Scientific Failure* (Lanham, MD, 1994), 81-108.

K. Ierodiakonou, "Alexander of Aphrodisias on medicine as a stochastic art", στο Ph. Van der Eijk et al., επιμ., *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context*, τ. II (Amsterdam, 1995), 473-85.

H. von Staden, "Incurability and Hopelessness: The Hippocratic Corpus", στο P. Potter, G. Maloney, J. Desautels, επιμ., *La maladie et les maladies dans la collection hippocratique. Actes du VI colloque international hippocratique* (Québec, 1987). 75-115.

3. Οι απαρχές της επιστήμης: Πηγές για την αρχαία ελληνική ιατρική

G.E.R. Lloyd, "Το ιπποκρατικό ζήτημα", στο *Αρχαία Ελληνική Επιστήμη: Μέθοδοι και προβλήματα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1996.

M.E. Δετοράκης, "Μετάκληση Κώνων γιατρών στην Κρήτη τον 2ο αι. π.Χ." *Κρητικά Χρονικά* 30 (1990): 51-61.

Ιπποκράτης. Ιατρική δεοντολογία. Νοσολογία. Ανθολόγηση, μετάφραση, εισαγωγές, σχόλια Δ. Λυπουρλής. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2001.

4. Η επίδραση της φιλοσοφικής σκέψης στην ιατρική ηθική

L. Edelstein, "The Professional Ethics of the Greek Physician", *Bulletin of the History of Medicine* 1956 (30): 391-419 (αναδημοσιευμένο στο *Ancient Medicine. Selected Papers of Ludwig Edelstein*, επιμ. O. και C.L. Temkin (Βαλτιμόρη/Λονδίνο, 1967), 319-48.

H. von Staden, "Character and Competence. Personal and Professional Conduct in Ancient Medicine", στο *Médecine et morale dans l'antiquité* (Vancouver/Γενεύη, 1997), 157-95.

Ενδεικτική γενική βιβλιογραφία:

J. Jouanna, *Ιπποκράτης*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1998.

David C. Lindberg, *Οι απαρχές της Δυτικής Επιστήμης. Η φιλοσοφική, θρησκευτική, και θεσμική θεώρηση της Ευρωπαϊκής επιστημονικής*

παράδοσης, 600 π.Χ.-1450 μ.Χ., μτφ. Η. Μαρκολέφας, Αθήνα:
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., σσ. 159-88.

V. Nutton, *Ancient Medicine*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 2004.

Πηγές-Επιλογή κειμένων

Ηρόδοτος, Ι.197

Γιατρούς δεν έχουν, αλλά όποιον αρρωστήσει τον βάζουν στη δημόσια πλατεία, και οι περαστικοί τον βλέπουν, και, αν οι ίδιοι ποτέ είχαν αυτή την πάθηση ή γνωρίζουν κάποιον άλλο που υπέφερε από αυτήν, τον συμβουλεύουν και του λένε να κάνει ό,τι βρήκαν εκείνοι χρήσιμο στη δική τους περίπτωση ή στην περίπτωση που γνωρίζουν· και σε κανέναν δεν επιτρέπεται να προσπερνά τον ασθενή σιωπώντας, χωρίς να τον ρωτά από τι πάσχει

Ιπποκράτης, *Περί φύσιος ανθρώπου*, §1 (μτφ. Δ. Λυπουρλής)

Ενώ συζητούν οι ίδιοι άνθρωποι μπροστά στο ίδιο ακροατήριο, δεν υπάρχει περίπτωση να βγει νικητής στον λόγο τρεις φορές στη σειρά ο ίδιος άνθρωπος· τη μια φορά νικητής είναι ο ένας, την άλλη ο άλλος, την άλλη αυτός που θα τύχει η γλώσσα του να τρέχει νεράκι –περισσότερο από οποιουδήποτε άλλου– μπρος στο συγκεντρωμένο πλήθος

Ιπποκράτης, *Περί ιερής νόσου*, (μτφ. Δ. Λυπουρλής)

§1. Με την αρρώστια που τη λένε ιερή ιδού πώς έχει το πράγμα: Δεν πιστεύω καθόλου πως η αρρώστια αυτή είναι πιο θεϊκή από τις άλλες αρρώστιες ή πιο ιερή. Πιστεύω πως υπάρχει και γι' αυτήν μια φυσική αιτία, οι άνθρωποι όμως, είτε από άγνοια είτε και γιατί τους έκαμε εντύπωση ο παράξενος χαρακτήρας της –δεν μοιάζει, πράγματι, σε τίποτε με τις άλλες αρρώστιες–, τη θεώρησαν αρρώστια που τη στέλνουν οι θεοί. ... §21 Η αρρώστια που πραγματευθήκαμε, αυτή που τη λένε ιερή, έχει την αρχή της στις ίδιες αιτίες με τις άλλες αρρώστιες: στα εισερχόμενα και στα εξερχόμενα από τον οργανισμό του ανθρώπου, στο ψύχος, στον ήλιο, στους ανέμους που αλλάζουν συνεχώς και που ποτέ δεν μένουν ήσυχτοι. Όλα αυτά είναι θεϊκά πράγματα. Δεν υπάρχει επομένως λόγος να ξεχωρίζουμε την αρρώστια αυτή και να τη θεωρούμε πιο θεϊκή από τις άλλες· όλες τους είναι θεϊκές και όλες τους είναι ανθρώπινες. Η κάθε αρρώστια έχει τη δική της φύση και τη δική της δύναμη, και απέναντι σε καμιά δεν μένουμε αμήχανοι και ανίκανοι να βρούμε μια διέξοδο...

Ιπποκράτης, *Επιδημιαί* 1.11 (μτφ. Δ. Λυπουρλής)

Η τέχνη της ίασης έχει να κάνει με τρία πράγματα: με την αρρώστια, με τον άρρωστο, με τον γιατρό· ο γιατρός είναι ο υπηρέτης της τέχνης· στην αντιμετώπιση της αρρώστιας ο γιατρός πρέπει να έχει τη συνεργασία του αρρώστου.

Ιπποκράτης, *Όρκος* (μτφ. Δ. Λυπουρλής)

Ορκίζομαι στον Απόλλωνα τον γιατρευτή και στον Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και σ' όλους τους θεούς και σ' όλες τις θεές, και

μάρτυρες τους βάζω, πως θα εκτελέσω τον όρκο μου αυτόν κι αυτό μου το συμβόλαιο όσο οι δυνάμεις μου κι η κρίση μου το επιτρέπουν.

Θα τιμώ εκείνον που την τέχνη αυτή μου δίδαξε όσο και τους γονείς μου· στο βίος μου θα τον κάνω κοινωνό, κι όταν βρεθεί σε ανάγκη, απ' τα δικά μου θα του δίνω· τους γιους του θα λογαριάζω αδερφούς μου και την τέχνη αυτή θα τους διδάξω –αν θέλουν να τη μάθουν– χωρίς μισθό και δίχως έγγραφο συμβόλαιο. Στις οδηγίες τις γραπτές ή στις προφορικές διδασκαλίες και στις υπόλοιπες κάθε λογής καθοδηγήσεις δικαίωμα να έχουν θ' αφήνω μόνο τους δικούς μου γιους, τους γιους του διδασκάλου μου, και μαθητές που με συμβόλαιο και όρκο –κατά το έθος των γιατρών– θα έχουν δεθεί μαζί μου· άλλον κανέναν.

Συνταγές θα δίνω ιατρικές που θα' ναι –όσο από τη δύναμη και τη δική μου κρίση εξαρτάται– μόνο για το καλό του αρρώστου, και θα φυλάγομαι μη δώσω συνταγή για το κακό ή για να βλάψω.

Και να μου το ζητήσουν, φάρμακο θανατηφόρο σε κανέναν δεν θα δώσω, κι ούτε θα βγει από μένα μια τέτοια συμβουλή· ούτε θα δώσω σε γυναίκα φάρμακο να καταστρέψει τον βλαστό της. Αγνή και καθαρή θα φυλάξω τη ζωή μου και την τέχνη μου.

Δεν θα εγχειρίσω ούτε και άνθρωπο που υποφέρει από πέτρα· έργα τέτοια θα τα αφήνω σε ανθρώπους που είναι σ' αυτά εξασκημένοι.

Σ' όποια σπίτια θα μπαίνω, για το καλό θα μπαίνω των αρρώστων. Θα μένω μακριά από κάθε αδικία θεληματική και από κάθε βλάβη· ιδίως θα μένω μακριά από κάθε πράξη αφροδισιακή πάνω σε σώματα γυναικεία ή ανδρικά ελεύθερων ή σκλάβων.

Όσα ασκώντας το επάγγελμά μου θα δω ή θ' ακούσω –ας είναι και πέρα από το επάγγελμά μου, στην αναστροφή μου με τους ανθρώπους– που δεν θα πρέπει ποτέ στους έξω να κοινολογηθούν, θα τα σκεπάζω με τη σιωπή μου: μυστικά θα τα θεωρώ, που κανείς δεν πρέπει γι' αυτά να μιλά.

Όσο τον όρκο μου αυτόν θα τον κρατώ και δεν θα τον πατάω, άμποτε να χαίρομαι τη ζωή μου και την τέχνη μου, έχοντας πάντα καλό όνομα ανάμεσα στους ανθρώπους· αν όμως παραβώ τον όρκο μου και τον πατήσω, να μου συμβούν ακριβώς τα αντίθετα.

Ιπποκράτης, *Περί ιητρού*, 1 (μτφ. Δ. Λυπουρλής)

Το κύρος ενός γιατρού απαιτεί αυτός να έχει το χρώμα της υγείας και να είναι εύσαρκος –στο βαθμό βέβαια που του το επιτρέπει η φύση του· ο λόγος είναι ότι για τον πολύ κόσμο γιατροί που δεν βρίσκονται σ' αυτού του είδους την καλή σωματική κατάσταση δεν θα μπορούσαν ποτέ να φροντίσουν σωστά τους άλλους. Το δεύτερο είναι η υποχρέωσή του να είναι καθαρός στην εμφάνισή του, τα ρούχα του να είναι καθωσπρέπει και τα αρώματα που χρησιμοποιεί να είναι ευχάριστα και καθόλου ενοχλητικά για τους άλλους: όλα αυτά αρέσουν γενικά στους αρρώστους. Όσο για τα θέματα που σχετίζονται με την ψυχή, ο σώφρων άνθρωπος πρέπει να δίνει ιδιαίτερη σημασία στα εξής: όχι μόνο να κρατάει κλειστό το στόμα του, αλλά και να ζει μια απόλυτα τακτική ζωή – όλα αυτά παίζουν ευεργετικότερο ρόλο στην απόκτηση καλού ονόματος· η συμπεριφορά του να είναι η συμπεριφορά του καθωσπρέπει ανθρώπου, και ως τέτοιος να είναι σοβαρός και φιλικός απέναντι σε όλους –όλοι το ξέρουμε ότι τον άνθρωπο που στέκεται έτοιμος κάθε στιγμή να τρέξει σε κάθε συζήτηση οι άλλοι

συνήθως τον περιφρονούν, έστω και αν τους είναι χρησιμότετος· πρέπει επίσης να εξετάζει με προσοχή ως πού μπορεί να φτάνει η ελευθερία του στις πράξεις του, γιατί τα ίδια πράγματα τα βλέπει κανείς στα ίδια πρόσωπα με ευχαρίστηση μόνο αν επαναλαμβάνονται σπάνια. Το πρόσωπό του να δείχνει άνθρωπο στοχαστικό, όχι όμως τραχύ, γιατί τότε δίνει την εντύπωση ανθρώπου ξιπασμένου και, γι' αυτό, δύσκολου στις σχέσεις του με τους άλλους· ούτε όμως και να αφήνεται σε ακατάσχετα γέλια και να είναι μόνιμα εύθυμος: ένας τέτοιος άνθρωπος λογαριάζεται ιδιαίτερα φτηνός και ασήμαντος, και επομένως στο σημείο αυτό χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή. Σε όλες τις κοινωνικές του σχέσεις ο γιατρός πρέπει να είναι δίκαιος (η δικαιοσύνη δεν μπορεί παρά να βοηθάει σε πολλές περιστάσεις), και φυσικά οι σχέσεις αρρώστων-γιατρού είναι σχέσεις πολύ στενές: οι άρρωστοι αποθέτουν τον εαυτό τους στα χέρια των γιατρών κι αυτοί έρχονται κάθε στιγμή σε επαφή με γυναίκες, με κορίτσια, με πράγματα [κτήμασιν] μεγάλης αξίας· είναι επομένως ανάγκη απέναντι σε όλα αυτά ο γιατρός να δείχνει αυτοκυριαρχία. Τέτοιος πρέπει να είναι ο γιατρός, στην ψυχή και στο σώμα

Ιπποκράτης, Παραγγελίαι (μτφ. Δ. Λυπουρλής)

Κεφ. 4 Αξίζει όμως να στρέψουμε την προσοχή μας και σε μιαν άλλη συμβουλή...: Αν αρχίσεις να μιλάς για την αμοιβή σου από την πρώτη κιόλας στιγμή, θα κάνεις τον άρρωστο να σκεφτεί ή ότι θα τον αφήσεις και θα φύγεις αν δεν υπάρξει συμφωνία ή ότι θα αδιαφορήσεις και δεν θα του ορίσεις καμία άμεση θεραπευτική αγωγή. Δεν χρειάζεται λοιπόν να ασχολείσαι με τον καθορισμό της αμοιβής σου· ο ίδιος θεωρώ ότι μια τέτοιου είδους αδημονία κάνει κακό στον άρρωστο, ιδίως σ' αυτόν που πάσχει από οξεία αρρώστια: η ταχύτητα στην εξέλιξη της αρρώστιας, καθώς δεν αφήνει κανένα περιθώριο για επιστροφή, παρακινεί τον καθωσπρέπει γιατρό να μην ασχολείται τόσο με το προσωπικό του όφελος όσο με τη φήμη και την υπόληψή του. Καλύτερα λοιπόν να έχεις να μεμφθείς ανθρώπους που έσωσες παρά να προσπαθείς να κερδίσεις χρήματα από ανθρώπους που κινδυνεύουν να πεθάνουν.

κεφ. 6 Σε προτρέπω να μη δείχνεις υπερβολική ασπλαχνία, αλλά να λαμβάνεις υπόψη σου τον πλούτο ή τα περιουσιακά μέσα που διαθέτει ο ασθενής σου. Καμιά φορά να προσφέρεις τις υπηρεσίες σου και δωρεάν, αναλογιζόμενος μια παλιότερη ευεργεσία ή το τωρινό σου καλό όνομα. Κι αν παρουσιαστεί η ευκαιρία να προσφέρεις βοήθεια σ' έναν ξένο ή σ' έναν άπορο, σ' αυτούς κυρίως τους ανθρώπους να προσφέρεις τη βοήθειά σου· γιατί όπου υπάρχει αγάπη για τον άνθρωπο [φιλανθρωπίη], εκεί υπάρχει και αγάπη για την επιστήμη. Μερικοί ασθενείς, μολονότι έχουν συνείδηση σε τι επικίνδυνο σημείο βρίσκεται η αρρώστια τους, λόγω της ευχαρίστησης που τους προκαλεί η καλοσύνη του γιατρού τους παρουσιάζουν βελτίωση της υγείας τους. Είναι καλό να προσέχεις τους αρρώστους σου για να βρουν την υγεία τους, τους υγιείς για να τη διατηρήσουν, μαζί όμως και τον εαυτό σου για να τον διαφυλάξεις ευπρεπή.